

Raspuštanje Hrvatskog domobranstva nakon završetka Prvog svjetskog rata

VLADIMIR HUZJAN
Zaprešić, Republika Hrvatska

Stvaranjem Države Slovenaca, Hrvata i Srba pokrenut je proces demobilizacije u kojem je raspušteno Hrvatsko domobranstvo. Postupak je usmjeren na najviše časnike, te su neki bili stavljani u nedjelatni odnos, a zatim umirovljeni ili su bili premješteni u druge vojne odrede. Raspuštane su i cijele postrojne, do razine pukovnije. Stvaranjem Kraljevstva SHS, a posebice nakon pobune 25. i 53. pješačke pukovnije proces demobilizacije poprima sve veći zamah.

Ključne riječi: Hrvatsko domobranstvo, Narodno vijeće SHS, demobilizacija.

Uvod

Hrvatsko domobranstvo kao jamac za ostvarivanje hrvatskih nacionalnih interesa ili u krajnjem slučaju za njihovu obranu, bilo je raspušteno kako bi bila moguća provedba političkih interesa velikosrpske politike. Raspuštanje domobranstva počelo je u studenome 1918. i nastavilo se u prvim mjesecima 1919. dok se nije u potpunosti demobiliziralo ili uklopilo u druge vojne postrojbe kojima su zapovjednici bili mahom srpski časnici.¹ Bez vojske, vlasti u Hrvatskoj nisu bile u mogućnosti potpuno realizirati svoje ciljeve i oduprijeti se Beogradu koji je provodio represivni sustav, zajedno s unitarizacijom i centralizacijom, sve do početka Drugog svjetskog rata. Zakon o domobranstvu, kao dio regulative odnosa između Ugarske i banske Hrvatske i Slavonije, bio je dio zakonskog sustava cijele Austro-Ugarske monarhije kojim su se otvorili putovi stvaranju Hrvatskog domobranstva.² Tim zakonom dobivene su posebne vojne postrojbe hrvatskih zemalja (banske Hrvatske,

¹ Neobjavljena arhivska građa, koja je korištena za rasvjetljavanje i proučavanje ovih događaja nalazi se u fondu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Iako je fond velik, za proučavanje je korištena samo arhivska građa Odjela za Narodnu obranu Narodnog vijeća, kutije br. 17, 18, i 19 koje obuhvaćaju kraj 1918. i početak 1919. godine.

² Zakon o osnivanju domobranstva, proglašen 5. prosinca 1868. u Beču, prihvatio je Hrvatski sabor 6. prosinca 1868., čime su se i povećala prava Hrvatske i Slavonije u sklopu Austro-Ugarske Monarhije. *Hrvatsko domobranstvo 1868. – 1993.*, Zagreb 1994., 13.- 17.

Slavonije i Dalmacije), ali i sjedinjenje postrojbi Hrvatske i Slavonije te stvaranje posebnog domobransko-hrvatsko-slavonskog okružja. Zatim, na znakovlju hrvatskog domobranstva bile su sjedinjene boje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, te je hrvatski jezik bio zapovjedni jezik. Time se priznalo, na jedan formalni način, jedinstvo hrvatskih zemalja a bilo je, osim toga, određeno da zapovjedništvo u hrvatskom domobranstvu imaju hrvatski časnici.

Jezgra tadašnjeg hrvatskog domobranstva bio je 13. zagrebački zbor koji se sastojao od 7. i 36. pješačke divizije te od 42. hrvatske domobranske pukovnije. Iz Dalmacije je unovačena jedna divizija i velik broj mornara koji su se nalazili u sklopu austrougarske mornarice. S prostora Bosne i Hercegovine uvojačeno je osam divizija i osam lovačkih bojni. Domobranske divizije brojile su u dvije brigade 12 bojni, a gorske divizije tri do četiri gorske brigade. U svakoj brigadi bilo je tri do pet bojni, dvije do tri topničke bitnice i divizijsko topništvo. Pješačke divizije imale su odjel strojnica, konjaništvo, dvije do tri satnije, divizijsko topništvo, zdravstveni zavod, skladišta za streljivo, brzojavni odjel te prehrambeni odjel.

Bojna spremnost divizija iznosila je od 12.000 do 16.000 pušaka, osam do deset odjela strojnica, 300 do 450 konjanika i 42 topa. Konjanička divizija brojila je dvije konjaničke brigade, jedan do dva odjela strojnica, jednu konjaničku jahačku topničku diviziju i sve prateće postrojbe. U samom početku rata Hrvati su činili oko 14 % svih unovačenih vojnika Austro-Ugarske Monarhije što je u odnosu na ostale narode, unovačene u rat, bilo na prvom mjestu.³

Hrvatski časnici i vojnici koji su sudjelovali u Prvom svjetskom ratu očeivali su mnogo od završetka rata tj. od raspada Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, projugoslavenski orijentirani hrvatski političari, potpomognu-

³ U napadu Austro-Ugarske Monarhije na Kraljevinu Srbiju na bojištima se istaknula 42. pješačka pukovnija (tzv. Vražja divizija) koja je prešla Drinu kraj Zvornika. Najteže bitke vođene su oko Šapca gdje su se istaknuli vojnici iz Bosne i Hercegovine. Nakon bitke kraj Cera, srpska Timočka divizija prešla je Savu i ušla u Srijem, ali je pod pritiskom postrojbi generala Stjepana Sarkotića napustila svoje položaje, i povukla se natrag preko Save. U daljnjem tijeku rata, 13. zagrebački zbor se krajem siječnja 1915. povukao iz Srijema na liniju oko Marmaros- Szigeta i Korosmezoa. Djelovanjem 13. zagrebačkog zbora koji je ušao u sastav 7. vojske generala Pflanzera- Baltina, imao je velike uspjehe prilikom zaposjedanja istočne Galicije i Bukovine. Uskrsnom bitkom kojom su Rusi na Istočnom bojištu bili zaustavljeni na Karpatima, a u kojoj je sudjelovao i maršal Svetozar Borojević s 42. pješačkom divizijom, bila je prekretnica u ratu. Domobranske postrojbe ostale su na Istočnom bojištu sve do početka 1918. kada su prebačene na Jugozapadno bojište. Na Jugozapadnom (talijanskom) bojištu ratovala su postrojbe s cijelog teritorija Hrvatske. Do dolaska vojnih postrojbi s Istočnog bojišta, dakle u prvom razdoblju rata, na talijanskom bojištu ratovala su gotovo sve dalmatinske pukovnije, zatim IV. bojna 53. (zagrebačke) pješačke pukovnije te nekoliko bojni bosansko-hercegovačkih pukovnja. Na Sočanskom bojištu ratovala je 26. pješačka pukovnija iz Karlovca kojom je zapovijedao hrvatski general Pilar. U ljeto 1915. oslabile su bitke na talijanskom bojištu gdje Talijani nisu postigli gotovo nikakve uspjehe. Približno je poginulo oko 3.000 Talijana, a oko 7.000 ih je ranjeno. Posebno se istaknuo zapovjednik 5. vojske, general Svetozar pl. Borojević od Bojne, jer zbog njegove upornosti i visokog morala na ovom bojištu treba zahvaliti snažan otpor i uspjehe hrvatskih postrojbi, posebice u prvim sočanskim bitkama. Isto, 13.-17.

ti dijelom Srba iz Hrvatske, radili su na sjedinjenju s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom.⁴

Glavno strahovanje političara odnosilo se na postojanje hrvatskih vojnih postrojbi koje su mogle djelovati na sprječavanju ujedinjenja. Završetkom Prvog svjetskog rata i nakon povratka u domovinu, hrvatska vojska bila je razoružana, hrvatski časnici razvojačeni i stavljeni u nedjelatni odnos ili umirovljeni.⁵

Stanje u Državi Slovenaca, Hrvata i Srba

Od 1. studenoga 1918. vlada Narodnog vijeća SHS preuzela je Odio za Narodnu obranu, tj. vrhovno zapovjedništvo nad kopnenom i pomorskom oružanom silom Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa sjedištem u Zagrebu. Do tog trenutka, odredba o podjeli vojske na zajedničku i domobransku je prestala te je od tada postojala samo Narodna vojska Slovenaca, Hrvata i Srba.⁶ Hrvatski jezik određen je za službeni jezik koji se koristio u vojsci, a prekršitelji su strogo kažnjavani.⁷

U pozivu za aktivno služenje u Narodnoj vojsci,⁸ Narodno vijeće ugledalo se na primjer Čeha, Poljaka te austrijskih Nijemaca i Mađara koji su mobilizirali svoju vojsku "da se pristupi uređenom novom životu slobode"⁹ jer je trebalo sačuvati neizmijerna dobra "koja leže po našim rijekama na šleperima i u vagonima na željezničkim prugama i na kolodvorima".¹⁰ Zbog povratka i prolaska vojnika raznih narodnosti s bojišta Narodno vijeće je htjelo imati postrojbe kojima će moći, između ostaloga, osigurati miran povratak do njihovih odredišta.¹¹ Naime, u Bosni je zabilježen slučaj kada ostatak nekadašnje austro-ugarske vojske nije htio položiti oružje.¹²

⁴ Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, I. dio, Zagreb 1990., 332.-384.

⁵ Hrvatsko domobranstvo 1868. – 1993., 13.-17.

⁶ Hrvatski državni arhiv, Narodno vijeće SHS (dalje: HDA, NV SHS), kutija 19, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 1. str. 1.r.

⁷ Isto, Vjesnik naredaba br. 10. str. 20r.

⁸ Prilikom regrutacije novih vojnika, novaci su dobili sljedeću opremu: "Svaki od onih koji se imaju predati, ima se osim rublja, što ga na sebi nosi, providjeti sa 1 kapom, 9 haljina, 2 hlače, 1 kabanicom, 2 para bakanča, 1 krušnom torbom, 1 pripasnim remenom, 2 nabojnače, 1 manlicherovom puškom sa bodom i 100 oštih naboj, 1 kesicom za bodinu nožicu, 1 remenom za pušku, 1 kabaničnim remenom, 1 čuturom i 1 kuhačom zdjelom". Isto, Vjesnik naredaba br. 15. str. 33r.

⁹ Isto, kut. 17, Prezidijalni spisi operativnog odsjeka, godina 1918., br. od 5 do 1537., br. 5.

¹⁰ Isto, br. 5.

¹¹ Naredbom datiranom na 3. studenog 1918. na Južnom i Državnom kolodvoru u Zagrebu stvorene su opskrbne postaje koje su dolazećoj momčadi s ratišta davali kavu i kruh. Postupak su kontrolirali i provodili stražari određeni Narodnim vijećem. Također, te iste vojne formacije morale su spriječiti razilaženje strane vojske po gradu. Isto, Opći spisi operativnog odsjeka, godina 1918., br. od 1 do 150., br. 17.

¹² Telefonskom vijesti od 5. studenog 1918. natporučnik Ljubinović javio je da se oko 20 km od Brčkog na putu iz Tuzle nalazila jedna austrijska divizija s topništvom. Njihova namjera je

S takvim razlozima Narodno vijeće je odlučilo da će se mladići od 19. do 23. godine starosti morati prijaviti u vojnu službu (radilo se o novim i mladim naraštajima koji su tek politički počeli razmišljati). Među njih su spadali svi iz navedenih godišta koji su bili zdravi i sposobni za vojnu službu, zatim svi vojno obrazovani pojedinci, pitomci akademskih škola i viših vojnih realki.

Vojna obveza se nije odnosila na; otpuštene iz vojske, umirovljene i nemoćne (trajne ranjenike i bolesnike).¹³ Čitava oružana sila Države SHS odmah je položila prisegu: "Kunem se Bogom svemogućim i svojim poštenjem, da ću vjerno i svom svojom dušom, svim svojim srcem, svom svojom snagom, služiti vladi Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, kao zakonitoj i pučkoj vlasti. Zaklinjem se sobom, svim svojim milim, svojom djecom i svojim roditeljima, da ću odredbe Narodnog vijeća SHS, bezuvjetno svukuda i u svako doba izvršavati i da ću se pokoravati zapovijedima pretpostavljenih zapovjednika i svim narodnim zakonima za napredak, jedinstvo, slobodu, moć i slavu naroda SHS. Tako mi pomogao Bog i krsno ime, Amen".¹⁴

Glede otpuštanja vojnika iz službe i njihove demobilizacije 10. siječnja 1919. izdana je sljedeća zapovijed: "Nastala su slijedeća dva pitanja i to; 1) koja se rodna godišta imaju smatrati kao otpuštena iz vojske i providiti se konačnom odpusnicom? te 2) koja momčad pako ostaje u nedjelatnom odnošaju? ad 1. Pošto nova obrambena obvezanost na teritoriju države SHS nije još zakonodavnim putem ustanovljena, a nedvouvomno je, da će (se) ista ustanoviti analognom onoj u Kraljevini Srbiji, te se predbežno imade odustati od svakog otpusta i izdavanja konačnih odpusnica, a na raspolaganju stojeća momčad imade se razvrstati prema pozivima... ad 2) U nedjelatnom odnošaju ostaje (...) ona momčad koja na djelatno službovanje nije obvezna niti pozvana (...) Ovime se rješava upit 1. vojno- okružnog zapovjedništva (...) od 1. siječnja 1919".¹⁵

Zapovjednikom Operacijskog odjela u Odjelu za Narodnu obranu imenovan je, 1. studenog 1918., podmaršal Mihovil (Mihael) Mihaljević¹⁶ sa sjedištem u Zagrebu. Međutim, zbog poodmakle dobi i na njegov vlastiti zahtjev bio je smijenjen s dužnosti 17. studenog iste godine uz pohvalno priznanje za svoj rad.¹⁷ Za zapovjednika I. vojnog okružja, koje je obu-

bila doći do Vinkovaca, ali nisu željeli odložiti oružje i predati se. Dalje u izvještaju stoji da je austrijska divizija propuštena prema svome odredištu jer je nitko nije mogao zaustaviti i razoružati. Natporučnik Ljubinović i dalje je molio za savjet što učiniti. Međutim, nema podataka o tome kako je taj slučaj priveden kraju. Isto, br. od 1 do 157, br. 150.

¹³ Isto, Prezidijalni spisi operativnog odsjeka, godina 1918., od br. 5 do 1537., br. 5.

¹⁴ Isto, kut. 19, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 1. str. 1.r.

¹⁵ Isto, Opći vjesnici naredbi br. 1- 7 god. 1919., Vjesnik naredaba br. 2. str. 55v.

¹⁶ Rođen je u Oštarijama kraj Ogulina 26. listopada 1864. a umro je u Zagrebu 11. travnja 1925. Nakon završetka kadetske škole u Karlovcu, služio je u raznim pukovnijama u Hrvatskoj i Bosni. U vrijeme Prvog svjetskog rata bio je pukovnik i zapovjednik hrvatskim i mađarskim domobranskim jedinicama u Srbiji, Albaniji, Galiciji i Bukovini. Kao generalmajor 1918. zapovijedao je domobranstvom u Zagrebu a nakon rata bio je kratko vrijeme zapovjednik Narodne vojske. *Hrvatski leksikon*, II. svezak, L-Ž, Zagreb 1997., 101.

¹⁷ HDA, NV SHS, kut. 19, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 5. str. 1.r.

hvaćalo područje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, imenovan je bio general Ante Plivelić, isto sa sjedištem u Zagrebu. U II. vojnom okružju, koje je obuhvaćalo Sloveniju, za zapovjednika je bio imenovan podmaršal Nikola Ištvanović, sa sjedištem u Ljubljani.¹⁸ Zapovjedajućim generalom za Bosnu i Hercegovinu i zapovjednikom III. vojnog okružja sa sjedištem u Sarajevu bio je imenovan podmaršal Teodor Bekić.¹⁹

Odredbom od 7. studenog 1918. odlučeno je da se postrojavanje četa u Bosni i Hercegovini povjerava istom podmaršalu. Za postroj četa 25. pješačka pukovnija je dala 30, 53. pješačka pukovnija 20, a 96. pješačka pukovnija 10 časnika. Određeno je da je zastupljenost vojnika prema nacionalnosti u novoosnovanim odredima u Bosni morala biti podjednaka (pritom se mislilo na Hrvate i Srbe).²⁰ Zapovjednikom IV. vojnog okružja u Mostaru bio je imenovan generalmajor Adam Durman.²¹ Naredbom od 10. prosinca 1918. bio je obustavljen ustroj V. vojnog okružja u Splitu.²² Pukovnik Milan Mizler bio je imenovan zapovjednikom Oružništva, sa sjedištem u Zagrebu.²³

Među novim zakonima koji su bili doneseni određeno je da se časnici oslovljavaju s "gospodin" i dotičnim činom. Međutim, zbog naglih i brzih promjena odlučeno je da će službeni nazivi za pojedine odjele i odsjeke ostati do daljnjega isti kao i za Hrvatsko domobranstvo.²⁴

Za područje Istre koja se nalazila pod talijanskom okupacijom, Narodno vijeće je 10. siječnja 1919. donijelo sljedeću naredbu: "Uslijed talijanskog zaposjedanja naše Istre dospjelo je cjelo pučanstvo, a poglavito vojničke osobe tamošnjeg područja u vrlo nepovoljne prilike. Da se vojničke osobe i svi za oružanu službu sposobni ne razlegnu širom naše države te da prigodom preuzimanja toga područja budemo imali oružanu silu, koja se u tim krajevima spoznaje određujem postojanje Istarskog bataljuna u Karlovcu. Ovaj bataljun ostaje u svakom pogledu samostalan, neposredno 1. okružju podređen. Zapovjednikom toga bataljuna, imenujem (dr. Mate Drinković²⁵ op. V. H.) majora Eugena Pavića bivše 53. pješačke pukovnije. Od u razrješenju stojećeg 31. lovačkog bataljuna, imade se za isti Istarski bataljun predati cijeli bataljunski stožer (...) Od 31. lovačkog bataljuna zaostaje u Zagrebu predbježno samo doknadna satnija sa potrebnim osobljem u svrhu likvidiranja i predaje materijala, evidencije itd. (...). Sva podređena zapovjedništva

¹⁸ Isto, Vjesnik naredaba br. 1. str. 1.r.

¹⁹ Isto, Vjesnik naredaba br. 2. str. 3.r.

²⁰ Isto, kut. 17, Opći spisi operativnog odsjeka, god. 1918. br. od 1 do 150. br. 137.

²¹ Isto, kut. 19, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 2. str. 3.r.

²² Isto, Vjesnik naredaba br. 12. str. 28v.

²³ Isto, Vjesnik naredaba br. 1. str. 1r.

²⁴ Isto, Vjesnik naredaba br. 2. str. 3r.

²⁵ Rodio se na Hvaru, 29. svibnja 1868., a umro je u Beču 18. svibnja 1931. Bio je jedan od vodećih pravaša u Dalmaciji i zastupnik u Dalmatinskom saboru. Uspostavom Države SHS 1918. imenovan je povjerenikom za Narodnu obranu i u tom svojstvu organizira oslobođenje Međimurja. *Hrvatski leksikon*, I. svezak, A-K, Zagreb 1997., 292.

uključivo II. okružja imadu odmah nakon primitka ove zapovjedi sve časnike i dalje služeće potčasnike, koji potječu iz pješačkih postrojba, momentalno po Talijanima zaposjednutog područja Istre (...) otpremiti u Karlovac”.²⁶

Što se tiče unapređenja, “(...) svi oni časnici koji su se prilikom proglašenja naše neodvisnosti, te za uspostavu reda i sigurnosti izvanredno odlučno i inicijativno istakli, imadu se od zapovjedništva odmah za izvanredno promaknuće predložiti. (...) Naredbe glede promaknuća onih časnika, koji bi prema ustanovama bivše Austro-Ugarske države došli na red za unapređenje, slijedit će”.²⁷

Među istaknutim pojedincima spominjan je natporučnik letačkog odreda Vladimir Kljaić koji je, 7. studenog 1918., iz vlastite inicijative svojim zrakoplovom doletio iz Mostara u Zagreb u svrhu preuzimanja zapovjedi od Narodne vlade. Satnik Mirko Petrović, iz 78. pješačke pukovnije, zbog zasluga učinjenih jugoslavenskoj državi, prije njezina uspostavljanja, imenovan je 1. studenog 1918. potpukovnikom te zapovjednikom 53. pješačke pukovnije. Satnik Branko Kosanović, također je unaprijeđen u potpukovnika te je imenovan isti dan za zapovjednika 16. pješačke pukovnije. Potpukovnik Milivoj Kućak unaprijeđen je bio u pukovnika i zapovjednika 25. pješačke pukovnije.²⁸

U nemirnim vremenima nakon završetka Prvog svjetskog rata, dok se stanje nije u potpunosti stabiliziralo, određeno je bilo da “(...) svi zakoni i naredbe, koje su dana 28. listopada 1918. stajale na snazi, a odnosile su se na kraljevsko ugarsko-hrvatsko-slavonsko domobrantsko kazneno pravosuđe i sudovanje u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, zatim na organizaciju kraljevsko ugarsko-hrvatsko-slavonskih domobrantskih sudbenih ovlasti i na poslovanje istih, ostaju i nadalje na snazi (...)”.²⁹

Međutim, uspostavom nove državne zajednice nije postignut potpuni mir na cijelom području već je bilo nužno poslati vojsku radi smirivanja nereda. U izvještajima su zabilježeni neredi u Pregradi gdje “(...) seljaci su se pobunili. Počeli (su) pljačkati i robiti. Ima više mrtvih. Seljaci izjavljuju da oni mogu sada raditi što hoće, jer da je sada (stigla) sloboda (...)”³⁰ zatim u Sisku gdje “(...) rulja je provalila u općinski ured da bi orobili općinsku blagajnu. Pohvatali (su) općinske činovnike i zatvorili ih u ured (...)”³¹ U Vukovaru se “(...) pljačka na sve strane. Seljaci odnašaju robu (...). Narodna garda je osnovana ali nema municije (...). Odbor Narodnog vijeća zadržao je sve lađe i šlepere (...) robe oko 800 vagona (...) u vrijednosti oko 50 milijuna kruna (...)”³²

²⁶ HDA, NV SHS, kut. 19, Opći vjesnici naredbi br. 1- 7 god. 1919., Vjesnik naredaba br. 2. str. 56r i 56v.

²⁷ Isto, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 1. str. 2r.

²⁸ Isto, Vjesnik naredaba br. 2. str. 3r.

²⁹ Isto, Vjesnik naredaba br. 2. str. 3v i 4r.

³⁰ Isto, kut. 18, Opći spisi operativnog odsjeka, god. 1918., br. od 152 do 450. br. 165.

³¹ Isto, br. 182.

³² Isto, br. 226.

Iz Maribora, 7. studenog 1918., dr. Verstovšek izvještava: "(...) ovdje se širi boljše vizama pa je općenita želja da bi se pozvale što prije antantne, američke i francuske, čete da načine red". U svom drugom izvještaju dr. Verstovšek je napisao: "Zahvaljujem se na pomoći koju je Štajerskoj poslao vojni odsjek, naime što je 200 konjanika iz Varaždina došlo nama u pomoć i tako uspostavili mir i red. Slovenački generalmajor moli neka polovica tih konjanika ostane u Mariboru i nadalje a za opskrbu im je već pobrinuto".³³

Vrlo je zanimljiva telefonska obavijest iz Vinkovaca dr. Mirkovića koji je izvijestio da je u gradu mir jer su ustrojene četiri satnije "crvene garde"! U Petrijevcima se, prema istom izvještaju, pljačkalo a karakter revolucije je bio socijalan.³⁴ Pobunjenici "(...) najprije napadaju židove a zatim grofove i gospodu uopće".³⁵

U izvještajima Vlade Narodnog Vijeća SHS zabilježeno je da mnogi činovnici nisu ispunjavali svoje obveze prema stanovništvu nego su zlorabili svoj položaj za vlastite potrebe. Odluka Vlade je bila da se takvi zamijene pouzdanim i sposobnim činovnicima koji su odgovarali duhu vremena i namjerama Narodnog vijeća. Narodno vijeće je odlučilo detaljnije pristupiti reorganizaciji uprave te je stoga određeno da se svi pričuvni i pučko-ustaški časnici i činovnici te činovnički aspiranti koji su rođeni 1888. ili ranije (radilo se o činovnicima koji su tada imali 30 i više godina) stave u nedjelatni odnos.³⁶

U vezi s odredbom izdanom 30. listopada 1918. kojom je za sve vojne i građanske osobe određena amnestija odnosno abolicija za zločin veleizdaje, uvrede veličanstva i članove vladarske obitelji, zatim za smetnje javnog reda i dezertiranje (bjegunstvo) Narodno vijeće je odredilo sljedeće: ono je oprostilo kazne i ostatak kazni svim vojnim osobama koje su do 30. listopada 1918. od vojnih sudova pravno osuđene zbog bilo kojeg vojnog zločinstva ili prijestupa.

Dosljedno tome, naređeno je vojnom odvjetniku Narodnog vijeća SHS neka odmah oslobodi sve vojne i građanske osobe koje su se nalazile u istražnom zatvoru, zbog prijestupa ili zločina kažnjivih zakonom Austro-Ugarske Monarhije. Pročelnikom vojno-pravosudnog odjela i časničkog zbora sudaca imenovan je potpukovnik Emanuel Maršika.³⁷ Vojnicima koji su bili na prijekom sudu upućen je sljedeći proglas: "Vojnici! Ovime se za cjelokupnu vojsku na području Hrvatske i Slavonije, kao i za sve druge osobe, koje izuzetno spadaju pod vojno-kaznenu sudbenost, određuje i proglašuje

³³ Isto, br. 351.

³⁴ O socijalnim prilikama od I. prvog svjetskog rata do stvaranja Kraljevstva SHS i prvim poslijeratnim mjesecima vidjeti: Josip I. VIDMAR, "Prilozi građi za povijest 1917. - 1918. (s osobitim osvrtom na razvoj radničkog pokreta i odjeke Oktobarske evolucije kod nas)", *Arhivski vjesnik*, god. 1, sv. 1, Zagreb 1958., 124.-125., 138.-140., 146.-152. Bogdan KRIZMAN, "Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju 1918.", *Historijski zbornik*, br. 1-4, Zagreb 1957., 111., 122.

³⁵ HDA, NV SHS, kut. 18, Opći spisi operativnog odsjeka, god. 1918., br. od 152 do 450. br. 204.

³⁶ Isto, kut. 19, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 5. str. 12r i 12v.

³⁷ Isto, Vjesnik naredaba br. 2. str. 3v. i 4r.

je prijeki sud za zločinstvo: pobune, bune, umorstva, razbojstva (...) otpora proti vojničkoj ili drugoj po Narodnom vijeću priznatoj straži. Prema tomu, biti će po prijekom sudu kažnjen smrću svatko tko se pobuni proti svojim višima ili njihovim zapovjedima (...).³⁸ Očigledno je da su na prvo mjesto stavljeni prekršaji pobune i neposlušnosti prema Narodnom vijeću i njegovim odredbama koji su se kažnjavali smrću na prijekom sudu.

Rastrojavanje vojske

Završetkom rata vojnici se vraćaju s bojišta u svoju domovinu, u vojarne, a povratak vojnika provodio se željezničkim prometom koliko je to bilo moguće. Za otpremu vojnika u Državi SHS načelo je određeno da se svaka četa sa svojim oružjem i potpunim materijalom što prije i sigurno otpremi na svoje odredište. Iz Hrvatske i Slavonije u Zagreb su bile otpremljene sljedeće postrojbe: 53. pješačka pukovnija, 25. i 33. domobranska pukovnija, 31. lovački bataljun, 42. i 136. poljsko-topnička pukovnija, 7. i 36. gorsko-topnički odjel, sve automobilske i zrakoplovne postrojbe, sve povozne postrojbe 13. povoznog bataljuna, sve brzozjavne i telefonske postrojbe te sve zdravstvene postrojbe iz 23. zdravstvene satnije.

Naredbom od 1. prosinca 1918. vojni liječnici su stavljeni u nedjelatni odnos,³⁹ a u potpunosti su riješeni vojne službe 1. siječnja 1919. godine.⁴⁰ Daljnjom raspodjelom određeno je da se u Bjelovar vrate 16. i 116. pješačka pukovnija. Zatim, u Osijek su vraćene: 78. pješačka pukovnija, 28. domobranska pješačka pukovnija, 7., 36., i 107. poljsko-topnička pukovnija, sve prikoparske postrojbe i 12. ulanska pukovnija. U Otočac 79. pješačka pukovnija.

Na zbornom mjesto u Karlovac su vraćene sljedeće vojne postrojbe: 96. i 135. pješačka pukovnija, 26. domobranska pješačka pukovnija i 42. gorsko-topnički odjel. U Petrovaradin 70. pješačka pukovnija dok su u Varaždinske vojarne vraćene: 5. ulanska pukovnija, 10. domobranska husarska pukovnija i 7. i 36. teška topnička pukovnija. U Ogulin 13. gorsko-topnička pukovnija. U Viroviticu: 142. poljsko-topnička i 42. teška poljsko-topnička pukovnija. Međutim, prilikom povratka momčadi s ratišta 116. (koja se trebala vratiti u Bjelovar) i 135. (mjesto povratka u Karlovac) pješačka pukovnija te 33. domobranska pješačka pukovnija (povratak u Zagreb) rasformirane su prije fizičkog povratka, a isto je vrijedilo za sve pučko-ustaške, etapne i radničke postrojbe.

Postrojbe iz Bosne i Hercegovine koje su se vratile s ratišta bile su razmještene u vojarnama u Banjaluci, Tuzli, Sarajevu, Mostaru i Zenici. Kasniju podjelu postrojbi odredilo je III. vojno-okružno zapovjedništvo u Sarajevu i IV. vojno-okružno zapovjedništvo u Mostaru. Glede slovenskih četa odredbe je izdavalo II. vojno zapovjedništvo u Ljubljani, a slovenske postrojbe bile su smještene u vojarnama u Ljubljani. Dalmatinske čete nisu bile vraće-

³⁸ Isto, str. 4r.

³⁹ Isto, Vjesnik naredaba br. 11. str. 23r.

⁴⁰ Isto, Vjesnik naredaba br. 14. str. 32v.

ne u svoje vojarnje jer je dio Dalmacije bio pod upravom talijanske vojske pa je to sprječavalo povratak. Zbog toga su 22. i 122. pješačka pukovnija te 23. i 37. streljačka pukovnija kao i sve druge vojne postrojbe iz Dalmacije bile smještene u Hrvatskoj.⁴¹

Demobilizacija

“Dugo trajanje rata znatno je uplivalo gotovo na sve grane našega javnog života, naročito na poljsko-privredne, šumske, vinogradarske i u opće nacionalno-gospodarske interese. Ako nam je sada i pružena obilna plaća, jer smo skinuli s našeg naroda SHS tuđinske okove, te postali svoji u svome, to nam sada nalaže dužnost, da razorena ognjišta na novo uredimo i da opet podignemo zanemarena zemljišta, vinograde, šume itd., pa time narodno blagostanje upotpunimo. Da se tom načelu doskoči, te da se povrate javnom i privatnom interesu neophodno potrebiti vojni obveznici rodnih godišta 1895. do 1899., kao i oni koji još nisu prekoračili 40. godinu života, te ostali i nadalje u djelatnom službovanju određuje se (...) da se imadu do daljnjega smatrati oproštenim na neizvjesno vrijeme”.⁴²

“Buduć da se rat imade smatrati dovršenim, te se je prešlo na reorganizaciju vojske nove države SHS, postalo je nužnim izdati sljedeću naredbu; Svi časnici, zastavnici, časnički aspiranti (..) i dobrovoljci pučkog ustanka, u pričuvni i izvanslužbenog odnošaja, bez obzira na rodno godište, koji su prije rata stajali u državnoj, zemaljskoj ili kojoj gradskoj (autonomnoj) službi ili su bili stalno namješteni kod novčanih zavoda ili inih poduzeća i pogona, kod kojih su i za vrijeme rata u stališu bili, te se tamo na njihovo službovanje računa, imadu se smjesta u nedjelatni odnošaj staviti. Svim ostalim časnicima, zastavnicima, aspirantima (...) i dobrovoljcima, puč. ustanka, pričuve i izvanslužbenog odnošaja, bez obzira na rodno godište, imade se proglasiti, da će biti do konca ove godine stavljeni u nedjelatni odnošaj (...)”.⁴³

Zbog ove demobilizacije i početka ustroja Narodne vojske SHS vojne formacije austro-ugarske vojske na području 1. vojnog okružja razriješene su, i to: doknadna satnija za stražarsku službu pri 31. poljsko-lovačkom bataljunu, doknadna satnija za pomoćnu službu pri 53. pješačkoj pukovnij, osnutak za skupljanje radnika pri 53. pješačkoj pukovnij, osnutak za šumske radnike pri 53. pješačkoj pukovnij, osnutak za rudarske radnike pri doknadnoj bitnici 136. poljsko-topničke pukovnije.

Ukinute su sljedeće škole i tečajevi: pričuvna časnička škola i pričuvni časnički tečaj u Rijeci, pješački strojnopuščani naučni tečaj u Fužinama i u Petrinji, topnički prikoparski tečaj u Osijeku. Ukinuta su sljedeća stražarska ustrojstva: posada stražarske satnije u Brodu, Bršadinu, Osijeku, Zagrebu i Zemunu, mostovni stražarski odio u Petrovaradinu, postajno stražarske odjele u Capragu, Čakovcu, Rijeci, Staroj Gradišci i Varaždinu,

⁴¹ Isto, Vjesnik naredaba br. 3. str. 6v.

⁴² Isto, Vjesnik naredaba br. 11. str. 26v.

⁴³ Isto, Vjesnik naredaba br. 14. str. 32r.

carsko-kraljevske kontrolne komisije za uvoz roba iz Rumunjske. Ukinuta su sljedeća vojno-radnička ustrojstva; ratno-zarobljenički radnički odio u Petrovaradinu, Osijeku i Ladanju Donjem, ratno-zarobljeničke radničke satnije u Našicama, Pivnicama, Čabuni, Virovitici i u Osijeku, zarobljeničke željezničke radničke satnije u Plaškom i u Vrhovcima.

Ukinuta su i bivša domobranska ustrojstva među doknadnim tijelima: doknadna satnija za stražarsku službu u Zagrebu, doknadna satnija za pomoćnu službu u Pleternici i osnutak za skupljanje radnika u Zagrebu. Ukinuti su i tečajevi: pješačko-strojnopuščani u Požegi, dalekojavni i telefonski tečaj u Požegi i prikoparski tečaj u Zagrebu. Ukinuta su sljedeća stražarska ustrojstva: vojno-redarstveni odio u Požegi, stražarski odio u Gospiću i Novoj Gradišci, pučko-ustaški stražarski odio u Rumi, Staroj Gradišci, Pazovi, Vinkovcima i Petrovaradinu. Ukinuta su i sljedeća pučko-ustanička radnička ustrojstva: pučko-ustaški rudarsko-radnički 9. bataljun u Ivancu, pučko-ustaška 33. radnička satnija u Brodu, 126. u Vrbniku, 127. u Ivancu, 128. u Konjščini, 129. u Krapini, 130. u Ladanju Donjem i 131. u Pitomači. Svi nabrojani odjeli, tečajevi, škole i satnije razriješeni su do 10. prosinca, a doknadna tijela do 20. prosinca 1918. godine.⁴⁴ Nakon razrješenja osoblje je stavljeno u nedjelatni odnos.⁴⁵

Nova zapovjedništva

Vojno okružna i domobransko-popunidbena te pučko-ustaška zapovjedništva prestrojena su u pukovske okružne komande prema modelu koji je postojao u Kraljevini Srbiji. Pozivi za momčad stizali su na sljedeći način: prvi za muškarce od 21. do 31. godine starosti, drugi od 32. do 37., treći od 35. do 45. i četvrti od 46. do 50. godine starosti. Vojna obveza trajala je od 21. do 52. godine života.

Sjedinjenje u pukovske okružne komande obavljeno je na sljedeći način: Zagrebačka pukovska okružna komanda imala je sjedište u Zagrebu i sastojala se od cijele zagrebačke županije, a ukupno je imala četiri grada i 15 kotara. Varaždinska pukovska okružna komanda imala je sjedište u Varaždinu i sastojala se od cijele Varaždinske županije te je ukupno imala jedan grad i osam kotara. Bjelovarska pukovska okružna komanda imala je sjedište u Bjelovaru i sastojala se od područja bjelovarsko-križevačke županije te je ukupno imala tri grada i osam kotara. Karlovačka pukovska okružna komanda imala je sjedište u Karlovcu s teritorijem modruško-riječke županije i ukupno je imala jedan grad i osam kotara. Otočka pukovska okružna komanda s nekadašnjim sjedištem u Otočcu sastojala se od cijele ličko-krbavske županije, ukupno je imala jedan grad i devet kota-

⁴⁴ Jedan od primjera pojedinaca koji su doživjeli sudbinu svojih pukovnika su poručnik Ante Smoljan i natporučnik u pričuvi Bernhart Ebenspanger iz 25. pješačke pukovnije koji su 4. siječnja 1919. stavljeni u nedjelatni odnos. Isto, kut. 19, Zapovjedi I. vojnog okružja br. 1-2 god. 1919., Zapovijed br. 1. str. 115v i 116v.

⁴⁵ Isto, kut. 19, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 11. str. 26v.

ra. Požeška pukovska okružna komanda imala je sjedište u Požegi i sastojala se od cijele požeške županije, ukupno je imala dva grada i šest kotara. Zatim slijedi Osječka pukovska okružna komanda sa sjedištem u Osijeku koja se sastojala od cijele virovitičke županije, ukupno je imala jedan grad i šest kotara. Petrovaradinska pukovska okružna komanda imala je sjedište u Petrovaradinu i sastojala se od cijele srijemske županije te je ukupno imala četiri grada i deset kotara.

Za zapovjednu strukturu svake pukovske okružne komande određeno je sljedeće načelo: jedan stožerni časnik je komandant, jedan stožerni časnik je zamjenik komandanta, jedan kapetan je izvjestitelj, dva područna časnika su dopunski časnici, jedan liječnik, tri očevidnosna činovnika, pet stožernih narednika, dva narednika, tri vodnika, četiri desetnika, tri ordonanca i šest časničkih služaka. Prvog ožujka 1919. pristupilo se sistematiziranju navedenog uređenja.⁴⁶ Na mjesnoj razini ukinuta su domobranska postajna zapovjedništva i mjesna zapovjedništva i uvedena su vojna postajna zapovjedništva u određenom mjestu, dok je u Zagrebu i dalje ostavljeno mjesno zapovjedništvo.⁴⁷

Prvog siječnja 1919. stavljeni su u mirovinski stalež Narodne vojske sljedeći djelatni, odnosno za vrijeme rata reaktivirani visoki časnici: general pukovnik Stjepan pl. Sarkotić, generali pješaštva: Anton Lipošćak, Luka Šnjarić, Maksimiljan pl. Csicseric, Ivan Nikić, Viktor Njegovan i Stjepan Bogat. Zatim podmaršali: Teodor Bekić, Martin Verkljan, Nikola Ištvanović, Karlo pl. Matasić, Teodor pl. Soretić, Stjepan Babić, Đuro Žunac, Martin Radičević i Dragutin Schmard. Nadalje su stavljeni u mirovinski stališ uz istovremeni ostanak na dosadašnjem namještenju sljedeći visoki časnici: general major Adam Durman te pukovnik Dragutin Srnka.

Sveukupno, dana 1. siječnja 1919. umirovljeno je ili stavljeno u nedjelatni odnos sljedeći broj visokih časnika: jedan general pukovnik, šest generala pješaštva, devet podmaršala, 12 general majora, jedan general intendant, 68 pukovnika, jedan glavnostožerni pukovnik, šest pukovnika u mirovinskom stališu stalno reaktiviranih a onih reaktiviranih za vrijeme rata 14 te jedan pukovnik kao vojni sudac. Uz istovremeni ostanak časnika na dosadašnjem namještenju, a u mirovinskom stališu su: jedan general major i četiri pukovnika. Ukupno je u mirovinski i u nedjelatni odnos stavljeno 134 časnika.⁴⁸

U Operativnom odsjeku Odjela za narodnu obranu u Zagrebu 16. prosinca 1918. sastavljen je izvještaj o događajima koji su se dogodili u Zagrebu 5. prosinca 1918. poznatijim kasnije kao "Petoprosinačke žrtve".⁴⁹ U izvještaju piše

⁴⁶ Isto, Vjesnik naredaba br. 15. str. 35r i 35v.

⁴⁷ Isto, str. 35v.

⁴⁸ Isto, Osobni vjesnik naredaba br. 1- 8. god. 1918., Vjesnik naredaba br. 8., str. 77r, 77v i 78r.

⁴⁹ O "Petoprosinačkim žrtvama" opširnije vidjeti: Ivo BANAC, "I Karlo je ošo u komite: Nemiri u sjevernoj hrvatskoj u jesen 1918.," *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3/1992., 23-45.; ISTI, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1988., 116.-138.; Ljubo BOBAN, "Kako je i kada nastala država SHS", *Radovi*, br. 26, Zagreb 1993., 187.-198.; Srđan BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje Države Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb 1958., 176.-181.;

sljedeće: “5. XII. 1918. prije podne [u] 10 sati [održan je] svečani ‘Tedeum’ u prvostolnoj crkvi u proslavu proglašenja kraljevstva SHS države. Poslije podne oko 2 sata nahuškani i zavedeni pijani vojnici 25. i 53. pješ.[ačke] puk.[ovnij-e] po prilici oko 200 momaka, pošli su sa glazbom 25. pješ.[ačke] puk.[ovnij-e] od 12 glazbenika Ilicom na Jelačićev trg pucajući, da tamo demonstriraju za republiku. Prije već zaposjeli su odjeli mornara sokolaša sa strojnim puškama dvije kuće i došlo je do krvavog sukoba, našto se mnogo demonstranata razbježalo i predalo puške i municiju (...), pa zatim pobjegli a nekolicina je bila obkoljena i kasnije pohvatana. Navečer bio je mir i red opet uspostavljen. Kod istog sukoba bilo je 15 mrtvih i 17 ranjenih.”⁵⁰

Nakon što je pobuna ugušena, spomenute pukovnije su zajedno rasformirane 10. prosinca 1918. godine. Domobranska 53. pješačka pukovnija, koja je bila smještena u nekadašnjoj Rudolfovoj vojarni, sastojala se od 442 momka s ukupnim brojem pušaka od 13.830 komada.⁵¹ Ostali dio naoružanja nalazio se u barutani u Maksimiru.⁵² Također, 25. pješačka pukovnija, koja je bila smještena u bivšoj domobranskoj vojarni, sastojala se od 210 časnika i 578 momaka (vojnika), te je svoje oružje pohranila u pukovnijskom skladištu.⁵³

Na teritoriju Hrvatske i Slavonije bili su postavljeni sljedeći artiljerijski pukovi (pukovnije): 1. zagrebački poljsko-artiljerijski puk (njega su čini-

J. HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, II. dio, Zagreb 1990., 115.-140.; Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, Zagreb 1989.; Josipa PAVER, Slavica PLEŠE, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba*, Zagreb 1993.; Franjo TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, knjiga 1. Zagreb 1993.; Vladimir GEIGER, Nikica BARIČ, “Odjeci i obilježavanja 5. prosinca 1918. u NDH”, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3/2002., 833.-851.; B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb 1977.; Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, Zagreb 1994.

⁵⁰ HDA, NV SHS, kut. 19., Opći spisi operativnog odsjeka, god. 1919., br. od 114 do 920., br. 270., str. 64r.

⁵¹ Isto, str. 64v. i 65r. Vojnici su bili raspoređeni na sljedeći način; U Vinici kraj Varaždina i u Lepoglavi bile su dvije strojne puške s podvorbom. Osiguravali su i državne željeznice i to; na postajama od Zagreba do Vinkovaca 10 časnika. Na postaji Ogulin bila su smještena dva časnika i 13 momaka. Ispravnih pušaka u skladištu bilo je 1.560, karabinki 610, ruskih pušaka 45, meksičkih pušaka 87, talijanskih pušaka nijedna, Werndl pušaka 50, Werndl karabinki 15 komada. Ukupno 2.367 komada. Pušaka u skladištu na popravku bilo je 6.956, karabinki 3.287, ruskih pušaka 560, meksičkih pušaka 20, talijanskih pušaka 420, Werndl pušaka 180 i Werndl karabinki 40 komada. Ukupno 11.463 komada. Strojnih pušaka i ručnih strojnih pušaka u skladištu je bilo 156 a na popravku 260, što iznosi ukupno 416 komada zajedno s 10 komada ruskih strojnih pušaka u skladištu.

⁵² Isto, str. 65r. U barutani u Maksimiru postojalo je sljedeće naoružanje: 3.180 ručnih bombi (*Stielhandgranaten*), 1.290 ručnih bombi (*Rohrhandgranaten*), 2.400 raketa za rasvjetu, 160 žižaka (*Brandhulsen*), 2 škrinje dinamita, 100 kilograma ekrazita, 10 komada fitilja, 1.000 komada žižaka za lagumiranje, 10 svitaka engleskog fitilja.

⁵³ Isto, str. 65r i 65v. Vojnici su bili raspoređeni: u Kutini jedan časnik i 30 momaka, u Novom Marofu jedan momak, u Savskom Marofu sedam momaka, u ždrjebaonici Stančić 15 momaka, u Šestinama 25 momaka i u Zdenčini pet momaka. Za osiguranje željeznica određeno je 15 časnika. Od oružja u posjedu je: 30 strojnih pušaka, 2 pješačka topa, 4 bacača mina, 4 bacača granata, 2 brza bacala, 2.300 pušaka, 500 karabinki smještenih u pukovnijskom skladištu.

li svi dijelovi bivših artiljerijskih pukova br. 136., 42. i 142.) pod zapovjedništvom majora Žarka Vrbaškog. Zatim, 2. osječki poljsko-artiljerijski puk (njega su činili svi dijelovi bivšeg 7., 36. i 107. poljsko-artiljerijskog puka) pod zapovjedništvom majora Miroslava Šošarića. U Varaždinu, 1. varaždinski teški poljsko-artiljerijski puk (sastavljen od dijelova bivših teško poljsko-artiljerijskih pukova br. 7., 36., 42.) pod zapovjedništvom majora Nikole Margetića. U Zagrebu, 1. zagrebački brdsko-artiljerijski puk (sastavljen od bivše 13. brdsko-artiljerijske pukovnije i bivših brdskih artiljerijskih odjeljenja br. 7., 36., i 42.) pod zapovjedništvom majora Viktora Jelineka.

Poljsko-artiljerijski puk sastojao se od komande puka koji je bio podijeljen na 1. diviziju (sastavljenu od: 1. baterije - poljski topovi i 2. i 3. baterije - poljske haubice) i 2. diviziju (sastavljenu od: 4. baterije - poljski topovi i 5. i 6. baterije - poljske haubice).

Teški poljsko-artiljerijski puk sastojao se od komande puka koji je bio podijeljen na 1. diviziju (sastavljenu od: 1. i 2. baterije - haubice 150 mm i 3. baterije - topovi 104 mm) i na 2. diviziju (sastavljenu od: 4. i 5. baterije - haubice 150 mm i 6. baterije - topovi 104 mm).

Brdsko-artiljerijski puk sastojao se od komande puka koji je bio podijeljen na 1. diviziju (sastavljenu od: 1. i 2. baterije - brdski topovi 75 mm i 3. baterije - brdske haubice 100 mm) i na 2. diviziju (sastavljenu od 4. i 5. baterije - brdski topovi 75 mm i 6. baterije - brdske haubice 100 mm).⁵⁴

Uspostavom nove države uvjetovano je da se kao pomoć vojnicima za razne potrebe dnevno daje pet kruna, no taj doplatak je bio uskoro ukinut. Zakonskom odredbom od 10. siječnja 1919., kada je već bilo uspostavljeno Kraljevstvo SHS, svakog dana se davalo dvije krune s time da je taj doplatak jednako davan i pripadnicima vojske Kraljevine Srbije.⁵⁵

Promjena odora i naziva vojnih činova

Završetkom Prvog svjetskog rata i prestankom postojanja Austro-Ugarske nestale su stare odore i propisana je odredba o nošenju i izgledu novih.⁵⁶ Naime, "Oslobođenjem prestaju i sva ona vojnička obilježja, koja narod sjećaju na tuđinsko gospodstvo. Zato i naša Narodna vojska, kao sastavni dio jedinstvenog slobodnog tijela svih Slovenaca, Hrvata i Srba i svojom vanjštinom mora da je svjedokom da su ropska vremena prošla."⁵⁷

Narodna vojska i oružništvo je, bez razlike, nosilo jednaku odoru. "Kapa imade biti ona od obične bojne odore i iste boje. Sve druge vrsti kapa zabra-

⁵⁴ HDA, NV SHS, kut. 19, Izvanredni opći vjesnik naredaba 1- 4 god. 1919., br. 2. str. 103r i 103v.

⁵⁵ Isto, Opći vjesnici naredbi br. 1- 7 iz godine 1919., Vjesnik naredaba br. 2. str. 57v.

⁵⁶ O odorama jugoslavenske vojske nakon završetka Prvog svjetskog rata vidjeti: Pavle VASIĆ, *Uniforme srpske vojske 1808/1918*, Beograd 1980. 61.-84.; Janez J. ŠVAJČNER, *Uniforme*, Celje 1997., 16.-17.

⁵⁷ HDA, NV SHS, kut. 19, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 9. str. 18r.

njeno je nositi. Na kapi imade se nositi crveno puce (ružica) sa slovima 'SHS' i to kod časnika zlatom vezeno, a kod momčadi u limu isječeno. (...) Ovratnik ne smije imati nikakvih znakova ni čina, ni vrsti oružja. (...) Znakovi vrste oružja otpadaju, a znakovi čina prenašaju se na poramenice (epolete), koje se imadu nositi između ovratnika i rukavnog šava".⁵⁸

Uvođenjem novih odora, po uzoru na srpsku vojsku, uvedena su i nova imena časnika i podčasnika te njihov međusobni odnos.⁵⁹ Nekadašnje paradne odore austro-ugarske vojske, kao i sve oznake na odjelima (osim navedenih u tekstu op. V. H.), koje podsjećaju na "staru državu" poput zlatnih trakova ili kolajni i odlikovanja bilo je zabranjeno nositi. Uz to, časnici i momčad su pozvani neka daju svoja stara odlikovanja i kolajne u korist Narodnog vijeća SHS i u ime Narodnog poreza. Iznimka je bilo to što su se siromašnoj momčadi kolajne i odlikovanja otkupljivale, ako su bile od čistog zlata i srebra.⁶⁰

Vojne postrojbe Kraljevine Srbije u Hrvatskoj

Na temelju sporazuma između vlade Kraljevine Srbije i *Vlade Narodnog vijeća* u Zagreb je došla, krajem 1918., *Srpska vojna misija* za reorganizaciju vojske pod vodstvom pukovnika Milana Pribićevića. Zadaća ove misije je bila da u sporazumu s *Vojnim odsjekom Narodne obrane* u Zagrebu izvrši reorganizaciju vojske u svrhu da se stvori nova, mlada vojska. U sastav ove misije ušli su i predstavnici dotadašnje delegacije *Srpske vrhovne komande* u Zagrebu: pukovnici Dušan Simović i Milisav Antonijević. Misija je bila smještena u Zagrebu u zgradi bivšeg zbornog zapovjedništva na *Jezuitskom trgu*.⁶¹

Satnik Milan Mašić imenovan je glavnim zapovjednikom Centralnog srpskog odreda koji su činili zarobljeni srpski časnici i vojnici. Njihovo sjedište je bilo u Zagrebu, u Filipovićevoj vojarni II s vojnim dušobrižnikom, svećenikom Dušanom Subotićem. Prema odredbama Narodnog vijeća, njihov stališ se pridružio i opskrbio u 53. pješačkoj pukovnici, s time da je bio izravno podložan Odjelu za Narodnu obranu.⁶² Povožni bataljun br. 13 Narodne vojske SHS⁶³ imao je pomoćničku službu sastavljenu od Srpskih odreda kojima je dano na raspolaganje 165 pušaka "opetuša", a 100 koma-

⁵⁸ Isto, str. 18r.

⁵⁹ Podčasnici su; razvodnik, desetnik, vodnik, narednik, stožerni narednik, časnički zamjenik. Među časnike spadaju; zastavnik, poručnik, natporučnik, kapetan, major, potpukovnik, pukovnik i general. Isto, Vjesnik naredaba br. 9. str. 18r.

⁶⁰ Isto, str. 18v.

⁶¹ Isto, Vjesnik naredaba br. 13. str. 30r.

⁶² Isto, str. 30r.

⁶³ Sastojao se od; 61 časnika, 136 momaka i 278 konja. Od oružja imaju; 30 karabinki i 8 pištolja među časnicima, 15 pušaka Werndl na postaji Drnje, 2 Werndl puške u postaji Ljeskovac, 20 pušaka u Mariji Bistrici, 150 Werndl pušaka u Međimurju. Zatim, 8 Werndl pušaka je dano Vladimiru Halperu, 2 Werndl puške Franji Haramusteku. Na skladištu imaju; 308 Werndl pušaka, 12 ruskih pušaka, 18 Manlicher karabinki, 15 Manlicher pješačkih pušaka i 8 revolvera. Isto, kut. 19., Opći spisi operativnog odsjeka, god. 1919., br. od 114 do 920., br. 270., str. 66r.

da konjaničkih sablji dodijeljeno je Drugom eskadronu Srpskog odreda.⁶⁴ U izvještaju za spomenuti Povožni bataljun stoji da momčad s ratišta više ne stiže i da pristiglima nedostaju zalihe odjeće i obuće jer su morali dati sve svoje zalihe srpskim odredima.⁶⁵

Međutim, odnosi u Zagrebu i ostalim gradovima Hrvatske, između pripadnika nove Narodne vojske i pripadnika srpske vojske nisu bili najbolji. U izvještaju od 10. prosinca 1918. piše sljedeće: "Sve više učestavaju slučajevi, da mlađi pripadnici narodne vojske SHS ne pozdravljaju svoje više i pretpostavljene, a ovi opet ne odzdravljaju. Isto tako se ne pozdravljaju pripadnici bratske srpske i francuske vojske. Budući da je vojnički pozdrav propisan, a ujedno je izraz međusobnog poštovanja i ljubavi, određujem u sporazumku sa delegatima kraljevske srpske vrhovne komande, da se pripadnici narodne vojske SHS, kraljevske srpske vojske imadu međusobno pozdravljati, a jednako da pozdravljaju i sve čete odnosno pripadnike Antante".⁶⁶

Početak studenog 1918. postrojio se Vojni odbor Jugoslavena iz Ugarske u Zagrebu sa zadaćom da se ovi (nalazeći se na teritoriju Države SHS) za potrebe narodne obrane moraju koncentrirati u Zagrebu, organizirati te vojno i politički pripremiti. Pročelnikom odbora bio je imenovan natporučnik Milan Štefanović sa svojim zamjenicima; vojnim sucem Martinom Filipponom i natporučnikom Perom Jankovićem. Smješteni su bili u prostorijama bivšeg oporavišta 25. pješačke pukovnije.⁶⁷

Naredbom od 1. prosinca 1918. razriješeni su vojni odbori Jugoslavena iz Ugarske, budući da je okupacijom južne Ugarske, po srpskoj vojsci, postalo nepotrebnim postojanje tog odbora. Oni časnici koji su bili prijavljeni u Vojnom odboru Jugoslavena iz Ugarske morali su se uputiti u mjesni odbor u Novom Sadu. Dotadašnji pročelnik natporučnik Milan Štefanović je stavljen u nedjelatni odnos.⁶⁸

Na zamolbu sveučilištaraca, koji su bili članovi Akademске garde, ona se raspustila 31. prosinca 1918. Siromašnijim članovima te vojne postrojbe dopušteno je da vojne kabanice i cipele zadrže dok se ostala obuća, oružje, streljivo te oprema morala predati 53. pješačkoj pukovniji.⁶⁹

Pričuvni i gospodarski časnici koji su prije rata djelovali u državnim službama stavljeni su do kraja siječnja 1919. u nedjelatni odnos. Jedino su se mogli zadržati, ali samo do kraja veljače iste godine, oni koji su bili nenadoknadivi.⁷⁰

⁶⁴ Isto, str. 66r.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto, kut. 19, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 12. str. 28r.

⁶⁷ Isto, kut. 17, Opći spisi operativnog odsjeka, god. 1918. br. od 1 do 150., br. 86.

⁶⁸ Isto, kut. 19, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 11. str. 27v.

⁶⁹ Isto, Opći vjesnici naredbi br. 1- 7 god. 1919., Vjesnik naredaba br. 1. str. 44r.

⁷⁰ Isto, Vjesnik naredaba br. 5. str. 55r.

Nadoficijalu Emilu Sassonu, koji je uz velike teškoće sačuvao i s albanskog ratišta vratio opremu brzojavnog i telefonskog materijala u vrijednosti od više milijuna kruna izdano je u ime Narodnog vijeća pohvalno priznanje. Međutim, zbog nestašice radne snage oko normaliziranja brzojavnog i telefonskog prometa, te da se spasi cijeli materijal na području Države SHS u vrijednosti do 20 milijuna kruna, određeno je da sva momčad izobražena za telefonsku i telegrafsku službu bude na raspolaganju.⁷¹

Prvoga prosinca 1918. postavljeno je letačko-četno zapovjedništvo sa sjedištem u Zagrebu. Ovom zapovjedništvu bila su podređena sva već postojeća letačka zapovjedništva u Zagrebu, Zemunu i Slavanskom Brodu, a zapovjednikom je bio imenovan Ljubiša Kosanović. Isto tako, s 1. prosinca postavljeno je auto-četno zapovjedništvo sa sjedištem u Zagrebu kojemu su bile podređene tada već postojeće autočete. Zapovjednikom je imenovan kapetan Paja Mihajlović.⁷²

Stanje u vojnim odredima krajem 1918. godine

Uz navedene pukovnije bilo je još vojnih jedinica koje su pristizale s bojišta ili su već bile smještene u vojarnama na tlu Države SHS. One su bile naknadno u potpunosti raspuštene ili djelomično uklopljene u druge jedinice. Tako je doknadna satnija 31. lovačkog bataljuna 6. prosinca 1918. došla s francuske fronte i to s četiri časnika i 50 vlastitih momaka, s time da je jedan od časnika zbog nepoznatog razloga odmah stavljen u nedjelatni položaj.⁷³ Njezini djelatnici bili su raspoređeni na raznim funkcijama i dano im je naoružanje i streljivo.⁷⁴

Poljsko-topnička pukovnija SHS-a br. 136. u Zagrebu⁷⁵ bila je smještena u Topničkoj vojarni u Ilici i bila je podijeljena na: bitnicu br. 1 i bitnicu br. 2.⁷⁶ Zahvaljujući arhivskoj građi znamo za njezino stanje o broju oružja i streljiva, posebice sa topničkim naoružanjem.⁷⁷

⁷¹ Isto, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 5. str. 12r.

⁷² Isto, Vjesnik naredaba br. 11. str. 27r.

⁷³ Isto, Opći spisi operativnog odsjeka, god. 1919., br. od 114 do 920., br. 270., str. 65v.

⁷⁴ Isto, str. 65v. Bataljun je nakon izmjena imao: dva stožerna časnika, 29 nadčasnika, dva zastavnika, dva gospodarska časnika, jednog liječnika, 81 momka, 14 konja, 11 kompletnih i sedam nekompletnih i četiri ručne strojne puške, 962 komada običnih pušaka i karabinka. Jedan časnik i 15 momaka nalazilo se u Velikoj Gorici za razoružanje nekadašnje Narodne straže. Uz to, jedan časnik i 6 momaka služi kao pomoćnica u Donjoj Stubici.

⁷⁵ Za ustrojstvo osnutka teškog topništva bila su potrebna pet vozača i tri automehaničara. HDA, NV SHS, kut. 19., Zapovijedi I. vojnog okružja br. 25 iz 1918., Zapovijed br. 25, str. 113r.

⁷⁶ Prva bitnica sastojala se od: pet časnika, 49 momaka, 48 konja, 24 pušaka i četiri haubice. Druga bitnica sastojala se od: tri časnika, 37 momaka, 48 konja, devet pušaka i četiri poljska topa 80 mm. Isto, Opći spisi operativnog odsjeka, god. 1919., br. 114- 920. br. 270., str. 66r.

⁷⁷ Isto, str. 66r. Postoji 320 pušaka od kojih je raspoloživo njih 200. Broj raspoloživih topova je: četiri gorska topa 70.5 mm (op. 15), devet poljskih topova 80 mm (op. 5), 45 haubica 100 mm (op. 14), četiri poljska topa 90 mm (op. 75) i dva poljska topa 90 mm (op. 17).

Sjedinjenjem gorsko-topničkih odjela br. 7 i 36 njihove snage sastojale su se od 14 časnika i 56 momaka koji su bili smješteni u Topničkoj vojarni pri 136. poljsko-topničkoj pukovniji. Navedeni vojni odjel nije raspolagao nikakvom količinom odijela, opreme, opskrbnih predmeta ni ostalih vojnih potrepština.⁷⁸ Također, nije bilo nikakvih konja, budući da je u prvim danima postojanja Države SHS sve predao 136. poljsko-topničkoj pukovniji u Zagrebu.⁷⁹

Nadalje, 42. poljsko-topnička pukovnija bila je smještena u Konjaničkoj vojarni sa staležom od 46 časnika i 21 momkom. Nije imala odjela, opreme, opskrbnih materijala i drugog što je bilo nužno za vojsku, a od oružja posjedovala je samo 120 pušaka, a drugo oružje im nije bilo na raspolaganju.⁸⁰ Dana 3. studenog 1918. pukovnik Stjepan pl. Vučetić iz 10. domobranske husarske pukovnije morao je organizirati i nanovo postaviti konjaništvo Narodne vojske.

U izvanrednom vjesniku naredaba od 4. siječnja 1919. donesena je sljedeća naredba: "U roku od 15. do 31. siječnja t. g. imadu se na području Hrvatske i Slavonije razrješiti slijedeće pješačke pukovnije: 96., 26., 53., 25. i 70. Ujedno se sa 15. siječnjem postrojavaju na tom području za sada tri pješadijska puka i to Karlovački, Zagrebački i Petrovaradinski. Istog dana započima postrojavanje Banjalučkog pješadijskog puka u Bosni, te Splitskog pješadijskog puka u Dalmaciji.(...) Zapovjedništvo puka vodi počam od 15. siječnja najstariji novom puku pridošli časnik; Karlovačkom pješadijskom puku potpukovnici Vladko Uzorinac i Mirko Petrović, Zagrebačkom pješadijskom puku potpukovnik Ivan Perčević, Petrovaradinskom puku potpukovnici Drago Perko i Petar Teslić, Banjalučkom pješadijskom puku potpukovnici Nikola Šumonja i Branko Kosanović i Splitskom pješadijskom puku potpukovnik Ivo Rašica (...) Svi podčasnici i sva momčad 53. i 25. pješačke pukovnije, prelazi u novi Zagrebački, oni 96. i 26. pješačke pukovnije u novi Karlovački puk, oni 70. pukovnije u novi Petrovaradinski puk. Vrijedi tek za one, koji sada u spomenutim pukovnijama djelatno služe (...) Na području Hrvatske i Slavonije ostaju prema tome slijedeće pukovnije i nadalje u dosadanjoj postroji i to 27., 78., 28., 16. i 79. i nadalje postojeći svi doknadni bataljuni"⁸¹

Naredbom od 9. prosinca 1918. časnici i vojnici godišta 1900., 1899. te od 1894. do 1888. odmah su stavljeni u nedjelatni odnos. U službi su mogli jedino ostati oni podčasnici koji su trenutno na svom položaju nenadoknadivi. Međutim, do kraja godine su svi bili zamijenjeni.

Zakonskom odredbom od 30. prosinca 1918. raspušteni su svi mjesni odbori Narodnog vijeća i Narodne straže. Naime, pozvani su bili svi mje-

⁷⁸ Isto, str. 66v. Od oružja ima samo četiri gorska topa 70.5 mm, ali po naredbi Narodnog vijeća SHS preuzima još četiri topa od 136. poljsko-topničke pukovnije.

⁷⁹ Isto, str. 66v.

⁸⁰ Isto, str. 66v.

⁸¹ Isto, Izvanredni opći vjesnici naredaba br. 1-4 god. 1919., Zapovijed br. 1. str. 39r.

sni odbori neka ukinu Narodne straže koje su svojevremeno dobile oružje od Narodnog vijeća i neka ga vrate lokalnim vlastima od kojih su ga i dobili. Predsjedništvo Narodnog vijeća SHS izreklo je tom prilikom svim nekadašnjim mjesnim odborima Narodnog vijeća i Narodnim stražama svoje priznanje i zahvalnost za osobito uspješno i požrtvovno djelovanje u prvim danima prevrata.⁸²

Vojno redarstvo

Vojno redarstvo, koje je bilo smješteno u Samostanskoj ulici, organiziralo se odredbom od 30. listopada 1918. kao samostalno tijelo i sastojalo se od četiri odjela.⁸³ Imalo je posebni odjel za vojno-redarstvenu službu, odjel za kriminal i tajno redarstvo te vlastiti gospodarski ured.⁸⁴ Zapovjednik Vojnog redarstva bio je major Josip Karl. Vojno redarstvo kao samostalno tijelo izravno je potpadalo pod zamjenika povjerenika za Narodnu obranu, Nikolu Winterhaltera. Nadležna vojna tijela morala su bezuvjetno i odmah izdati vojne iskaznice. Ako bi se koji od časnika zatekao bez nje, vojna policija odmah bi ga privela. Isto tako, premetačine kod vojnih osoba mogle su učiniti jedino osobe vojnog redarstva.⁸⁵

U uputama za vojne oblasti od 20. siječnja 1919. stoji da: "Vojne vlasti ne smiju se mješati u raspravu političkih pitanja, niti izricati kazne batinjanja i ma koju drugu nezakonitu kaznu. Njihovo intervencija je dopuštena samo onda kad je red neposredno zagrožen"⁸⁶

Broj ljudstva i opreme činili su 30 časnika, 107 momaka, 6 konja i 302 puške. Uz navedene vojne postrojbe postojalo je i vojno skladište smješteno u Savskoj cesti. Zapovjednikom svih skladišnih mjesta u Zagrebu imenovan je natporučnik Drago Vajda iz 136. poljsko-topničke pukovnije.⁸⁷ U tom vojnom skladištu bili su na službi vojnici, njih 41, koji su obavljali poslove karakteristične za skladišta; istovarivanje, utovarivanje, konzerviranje i dr. Prema tom izvještaju, u navedenom skladištu nalazila se i momčad koja je demobilizirana iz godišta 1888., 1894., 1899., 1900., a koja još nije bila otpuštena jer bi se inače stališ smanjio na svega 15 vojnika i time bi došlo u pitanje obavljanje tekućih poslova u skladištu.⁸⁸

⁸² Isto, Zapovijedi I. vojnog okružja br. 1-2 god. 1919., Zapovijed br. 2. str. 119r.

⁸³ To su bili: Središte (zapovjedništvo), Kriminalni dio, I. rajon u Rudolfovoj vojarni i III. rajon na Sajmištu. Postojao je i II. rajon ali je raspušten zbog starijih godišta vojnika, a ostatak momčadi je dodijeljen središtu (zapovjedništvu). Isto, Opći spisi operativnog odsjeka, god. 1919., br. 114- 920. br. 270., str. 66v.

⁸⁴ Zapovjedništvo centrale Vojnog redarstva kao i kriminalni dio nalazi se u Samostanskoj ulici br. 15., dok su ostale vojno-redarstvene službe raspoređene na lokacijama; Sajmišta u vatrogasnom spremištu na Savskoj cesti i u Rudolfovoj vojarni. Isto, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 10. str. 21v.

⁸⁵ Isto, str. 21v i 22r.

⁸⁶ Isto, Opći vjesnici naredbi br. 1- 7 god. 1919., Vjesnik naredaba br. 5. str. 55v.

⁸⁷ Isto, Opći vjesnici naredbi br. 1- 15 god. 1918., Vjesnik naredaba br. 5. str. 13v.

⁸⁸ Isto, Opći spisi operativnog odsjeka, god. 1919., br. 114 - 920. br. 270., str. 67r.

Mornarica

Osnivanjem nove države stvorena je i nova mornarica. Ulazak u mornaricu uvjetovan je istovjetnom prisegom kao i za kopnenu vojsku. Administracija ratne mornarice Mornarički povjerenički zbor mijenja svoje ime u Intendantni zbor ratne mornarice. Činovi su imali isto nazivlje kao i kopnena vojska, ali s oznakom "pomorski", npr: pomorski intendant 2. razreda. Dana 30. listopada 1918. kapetan linijskog broda Janko pl. Vuković-Podkapelski⁸⁹ preuzeo je zapovjedništvo nad flotom.

Međutim, sutradan je poginuo prilikom potapanja broda *Viribus unitis*. Njegova zamjenika imenovalo je Narodno vijeće SHS-a 3. studenog 1918. godine. Zapovjednikom flote i kontraadmiralom imenovan je Metod Koch koji je do tada bio kapetan fregate.⁹⁰ Dana 31. studenog 1918. povjerenikom za mornaricu imenovan je Dragutin Prica.⁹¹ Njegova funkcija omogućavala mu je raspravljanje i pregovore u svim pitanjima mornarice Države SHS. Jedan dio momčadi mornarice koji nije bio u Dalmaciji već je bio smješten u Zagrebu bio je prijavljen kod doknadnog bataljuna 53. pješačke pukovnije. Krajem prosinca 1918. odlučeno je da će sva promaknuća časnika koja su trebala uslijediti 1. studenog 1918. biti ostvarena u dogovoru s ministarstvom u Beogradu.⁹²

Zaključak

Stvaranjem Države SHS Narodno vijeće preuzelo je vlast i novom mobilizacijom po ugledu na Čehe, Poljake, austrijske Nijemce i Mađare željelo je osigurati materijalna dobra naroda od uništavanja. Strane vojne postrojbe koje su se vraćale u svoju domovinu preko teritorija Države SHS i razbojnici često su pljačkali i tako nanosili golemu štetu. Iako je bilo pobuna domaćeg stanovništva (u Mariboru, Pregradi, Vukovaru), vojska je uspješno uspostavljala red i provodila zakone Narodnog vijeća. Kada je Narodno vijeće preuzelo Odio za narodnu obranu ukinuta je podjela vojske na zajedničku i domobransku te je od tada postojala samo Narodna vojska Slovenaca, Hrvata i Srba, a teritorij Države SHS bio je podijeljen na četiri vojna okružja sa sjedištima u Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu i Mostaru.

⁸⁹ Rodio se u Jezeranama 27. studenog 1871., a poginuo u Puli 1. studenog 1918. godine. Vojnu pomorsku akademiju završio je u Rijeci. Godine 1915. promaknut je u kapetana bojnog broda te je imenovan zapovjednikom broda *Babenberg*, a potom krstarice *Admiral Spaur*. Poginuo je ne brodu *Viribus unitis* koji nije želio napustiti kada se potapao. Hrvatski leksikon, II. svezak, 679.

⁹⁰ HDA, NV SHS, kut. 19., Naredbe za mornaricu 1-3 god. 1918., Naredba za mornaricu br. 1.

⁹¹ Rodio se u Sv. Jurju kraj Senja 15. studenog 1867., a umro je u Opatiji 14. lipnja 1960. Godine 1918. imenovan je kontraadmiralom austro-ugarske ratne mornarice a uspostavom države SHS imenovan je povjerenikom za mornaricu. Od 1923. do 1929. godine bio je zapovjednik jugoslavenske Kraljevske ratne mornarice. Hrvatski leksikon, II. svezak, 313.

⁹² HDA, NV SHS, kut. 19., Naredbe za mornaricu 1-3s god. 1918., Naredba za mornaricu br. 3.

Djelomično raspuštanje Hrvatske vojske započelo je u vrijeme postojanja Države SHS kao opća demobilizacija uz obrazloženje kako su mnoga domaćinstva i poslovi ostali zpušteni te kako treba ponovno podignuti narodno gospodarstvo. Uz istovremenu demobilizaciju provodila se nova mobilizacija, i to mladih ljudi koji su tek po godinama mogli služiti vojsku, a uspooredno su ukidane vojne škole i tečajevi, vojna radnička redarstva i razna domobranska ustrojstva.

Iako su zakoni bili naslijeđeni od Austro-Ugarske, prekršitelji su se izvodili pred prijeki vojni sud gdje su najčešće kažnjavani smrću. Vlada Narodnog vijeća naredila je da se na prvome mjestu kazni pobunjeno i neposlušno stanovništvo i vojska, a nakon toga razbojnici i ubojice.

Stvaranjem Kraljevstva SHS, proces rasformiranja i demobilizacije Narodne vojske SHS nastavio se u većim razmjerima. Taj potez je učinjen zato da bi se uopće omogućilo provođenje odluka srpskih političara. Ukinućem Hrvatske vojske uklonjena je opasnost od vojne pobune, što je uostalom bio glavni strah projugoslavenski orijentiranih političara u Hrvatskoj te dinastije Karađorđević i velikosrpskih političara u Srbiji. Odraz nezadovoljstva pokazao se nekoliko dana nakon ujedinjenja u događaju znanom kao "Petoprosinačke žrtve" gdje su pripadnici 25. i 53. pješačke pukovnije demonstrirali u Zagrebu protiv ujedinjenja i vikali za republiku. Nakon pobune, te pukovnije su raspuštene, ljudstvo umirovljeno, a vojna oprema razdijeljena među drugim vojnim postrojbama. Zbog takvog iskustva, te zbog vojnika koji su se još vraćali s bojišta u svoje vojarne, nova vlada u Beogradu je prije dolaska ukinula 116. i 135. pješačku pukovniju te 33. domobransku pukovniju i njihovo ljudstvo umirovila. Ukinuta su vojna okružja, a umjesto toga su bile stvorene pukovske okružne komande (koje su u Hrvatskoj imala sjedišta u Zagrebu, Varaždinu, Bjelovaru, Karlovcu, Otočcu, Požegi, Osijeku i Petrovaradinu) po uzoru na Kraljevinu Srbiju te je takav ustroj počeo djelovati 1. ožujka 1919. godine.

Krajem prosinca 1918. ukinuti su u potpunosti lokalni odbori Narodnog vijeća i Narodne straže s time da je nova vlada zahvalila lokalnim odborima na učinjenim zaslugama, a Narodnu stražu je molila neka vrati oružje.

Uspostavom Države SHS i Kraljevstva SHS postrojbe austro-ugarske vojske popunjene Hrvatima, koje su sudjelovale u Prvom svjetskom ratu, razoružane su, njihovo ljudstvo upućeno kućama. Naime, do 1. siječnja 1919. stavljeno je u mirovinski i nedjelatni odnos 134 viših časnika nekadašnje Austro-Ugarske vojske. Nova, zajednička vojska u kojoj su dominirali, kao zapovjedni kadar, srpski časnici (iako je jedan dio srpske vojske također bio demobiliziran) bio je jak instrument kojim su velikosrpski političari kontrolirali hrvatsku politiku i samu Hrvatsku za postizanje svojih ciljeva.

SUMMARY

THE DEMOBILIZATION OF THE CROATIAN HOME GUARDS
AFTER THE END OF THE FIRST WORLD WAR

The demobilization of the Croatian Home Guard was initiated partially at the time of the State of Slovenes, Croats and Serbs and was completed in its entirety in the first months of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. The National Council of the Slovenes, Croats and Serbs carried out a reform of the military administration and the regional commands while introducing strict regulations concerning military discipline. Following the union with the Kingdoms of Serbia and Montenegro as well as the uprisings of the 25th and 53rd infantry regiments, the demilitarization of the Croatian Home Guard was completed. Some of the demobilized officers and soldiers were retired and sent home while the remainder were joined to other military units and put under the command of Serbian officers.

Ključne riječi: Croatian Home Guard, National Council of the Slovenians, Croats and Serbs, Demobilization